

Samhandlingsvakuum og strukturelle hull: Opplevelse av pågripelse og varetekt fra fangers pårørende

Interaction Vacuum and Structural Gaps: Experience of arrest and detention by prisoners' next-of-kin

Aksel Tjora

Professor, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, NTNU

aksel.tjora@ntnu.no

Savana Aljzaeri

Sosiolog, Sosiologisk Poliklinikk

savana_99@yahoo.com

Magnus Robertsen Mostad

Sosiolog, Sosiologisk Poliklinikk

magnus.r.mostad@hotmail.com

Sammendrag

Å være pårørende til noen som pågripes og settes i varetekt, har betydelige negative effekter på livskvalitet og helse. Hensynet til pårørende er også noe som ikke vektlegges i politiutdanningen. Artikkelen utforsker opplevelser og erfaringer på bakgrunn av ti dybdeintervjuer av pårørende av pågripne og syv dybdeintervjuer av ansatte i politiet. Analysen har resultert i tre hovedtemaer: (1) Pårørende settes til side heller enn å hensyntas under pågripelse fordi effektiv pågripelse og beskyttelse av bevis prioriteres, (2) informasjon til de pårørende begrenses ved både pågripelse og varetekt på grunn av muligheten for at pårørende kan ha vært medvirkende, og (3) barna er særlig utsatt som pårørende fordi de kan oppleve pågripelse som brutal, når de ikke får kontakt med den innsatte forelder, og da situasjonen er vanskelig å forstå. På bakgrunn av sosial-interaksjonisme som perspektiv konkluderer vi med at de pårørende befinner seg i et «samhandlingsvakuum» uten en legitim rolle i samhandlingsparet politi–mistenkt. Når vi ser på pågripelse/fengsling som *institusjonalisert samhandlingstype* (struktur), forblir de pårørende i «strukturelle hull» med mindre det utvikles rutiner for bredere deltakelse. Begrepe *samhandlingsvakuum* og *strukturelle hull* kan ha relevans for andre «left behinds» i samfunnet og verktøy for konkret arbeid for mer inkluderende samfunn.

Nøkkelord

pårørende av innsatte, pågripelse, varetekt, samhandlingsvakuum, praksisfelleskap

Abstract

Being a relative of someone who is arrested and taken into custody has significant negative effects on wellbeing and health. Also, consideration for the next-of-kin is not emphasized in police education. This article explores experiences on the basis of 10 in-depth interviews of next-of-kin of the imprisoned, and 7 in-depth interviews of police employees. The analysis has resulted in three main themes: (1) Relatives are set aside rather than taken into account during arrest, because effective arrest and protection of evidence are prioritized. (2) Information given to the next-of-kin is limited, both in the event of arrest and detention, due to the possibility that the next-of-kin may have been partners in crime with the arrested person. (3) Children are particularly vulnerable as next-of-kin,

because they may have experienced the arrest as brutal, because they lose contact with the incarcerated parent, and because the situation is difficult for them to comprehend. Based on social-interactionism as a perspective, we conclude that the next-of-kin are in an “interaction vacuum” without a legitimate role in the police-suspect joint act. Considering arrest/imprisonment as an *institutionalized type* of interaction (i.e. structure), the next-of-kin remain in “structural gaps”, unless routines are developed for wider participation. The terms *interaction vacuum* and *structural gaps* can be relevant to other “left behinds” in society, and useful for developing more inclusive societies.

Keywords

next-of-kin of prisoners, arrest, detention, interaction vacuum, community of practice

Fengsling av en nærstående fører ofte til konsekvenser for helse, økonomi og sosialt liv. I undersøkelsen *Helse og livskvalitet blant fangers pårørende* (Hamsund & Sandvik, 2009) rapporterte over 50 % av 333 respondenter at de hadde fått dårligere helse som følge av fengslingen. Både fengslede og pårørende kan være utsatt for «symbiotisk skade» som går begge veier på grunn av gjensidige avhengigheter mellom dem (Condry & Minson, 2021). En nyere norsk undersøkelse viser at politiets måte å møte de pårørende på har stor påvirkning på deres psykiske og fysiske helse (Lauritzen, 2020). Mye tyder derfor på at pårørende av pågrepne og innsatte er en oversett gruppe («left behinds») også i en utbygd velferdsstat som den norske.

Familie og andre nære forteller ofte at tiden under arrestasjon og varetektsfengsling er den verste, preget av sjokk og uforutsigbarhet. Mangel på informasjon og kontakt framheves som en stor belastning. En del pårørende har også vært til stede under pågripelsen, ofte som en dramatisk opplevelse, ikke minst for barn. En voldsom arrestasjon av en forelder kan etterlate spor hos barn som de aldri vil kunne glemme – en sterk opplevelse av at foreldrene er blitt «tatt» (Smith, 2014). Dersom den varetektsfengslede blir ilagt brev- og besøksforbud kan det gå lang tid før barnet får kontakte forelderen, til tross for at barn har sterke rettigheter til kontakt etter FNs barnekonvensjon. Det er opp til politiet å tilrettelegge for slik kontakt, og det er varierende om familiene og barna får muligheten.

Dette er virkelighetsbildet denne studien tar utgangspunkt i, og grunnlaget for at organisasjonen For Fangers Pårørende (FFP) inviterte Sosiologisk Poliklinikk til å undersøke hvordan pårørende har opplevd pågripelse og varetektsfengsling av sin partner, forelder eller sitt voksne barn. Vi har også undersøkt politiets rutiner og kunnskapsgrunnlag for sitt arbeid med dette. Vi stiller følgende spørsmål:

- Hvilke erfaringer har pårørende med pågripelse og varetektsfengsling?
- Hva slags praksis og kunnskapsgrunnlag har politiet på dette feltet?
- Hvordan kan vi forstå erfaringer og praksis i mer teoretisk forstand?

Videre i artikkelen går vi gjennom aktuell forskning og samhandling som teoretisk perspektiv for analysen. Vi gjør rede for metoden som er brukt, før vi presenterer den empiriske analysen, som består av tre deler, om pågripelse, mangel på informasjon og hensyn til barn. Vi avslutter med en diskusjon hvor vi utvikler begrepene *samhandlingsvakuum* og *strukturelle hull* for en mer generisk forståelse av fenomenet.

Tidligere forskning

Vi har konsentrert oss om forskning relevant for norske forhold, om politiarrest, bruk av vold i politiet, politiets arbeid med familievold («vold i nære relasjoner») og erfaringslæring i politiet.

Rettsstatens akilleshæl

Internasjonale menneskerettsorganer har rettet kritikk mot norske myndigheters bruk av pågrepelse, politiarrest og varetekt som et særlig svakt punkt i den norske rettsstaten, ifølge Smith et al. (2011) som «rettsstatens akilleshæl». Ikke minst peker de på overdreven bruk av politiarrest og glattcelle med urimelig dårlige forhold for de pågrepne, og at rettslige prosesser ikke settes i gang så raskt som loven krever.¹ Internasjonal rett har fastslått at en person skal stilles for dommer senest 48 timer etter arrestasjon og ikke sitte i politiets varetekt etter dette. Til tross for dette har det ofte gått lenger tid i Norge, som har tillat at personer kan stilles for en dommer for vurdering, men deretter forbli i politiets varetekt (Horn, 2016). Smith et al. peker også på retten til helsetilsyn, kontakt med lege, advokat og at pårørende underrettes om arrestasjonen. Sistnevnte poeng er særlig viktig i vår studie, et forhold som også ble påpekt av Europarådets torturkomité i 2005. I Norge har ikke minst Advokatforeningen vært opptatt av hvordan de fengslede utgjør en svak gruppe uten sterke talerør, og at dette kan være en grunn til at regler brytes (Smith et al., 2011, s. 48).

Politiets bruk av vold

Det norske politiet forholder seg til et basisprinsipp om minst mulig bruk av makt på bakgrunn av lovgivning og nasjonal politikk. Norge er et fredelig land med lav grad av kriminalitet hvor for eksempel fast bevæpning av politiet ikke har vært vanlig. Likevel er det, ifølge Henriksen og Kruke (2020), ikke gode rapporteringssystemer for bruk av vold fra norske politibetjenter. I en undersøkelse av bruk av vold oppgir betjenter å ha brukt vold i gjennomsnitt én gang i måneden det siste året, men da i den lavere enden av voldshierarkiet.² I de fleste tilfellene (82 %) hadde betjentene gitt verbale kommandoer eller advarsler før fysisk makt ble benyttet, og i noen få tilfeller (14 %) ble slike advarsler ikke gitt på forhånd. Henriksen og Kruke problematiserer at et manglende rapporteringssystem overlater tolkningen av hva som er (nødvendig) voldsbruk, til hver enkelt betjent i hver enkelt situasjon. Det viste seg i undersøkelsen at en stedlig operasjonsleder («on-scene commander») bare var til stede i 18 % av tilfellene. Stort sett handler voldsbruk om arrestasjonsteknikker (som «come-along holds», 87 %) og mindre om pepperspray (6 %), batong (1 %), spark og slag (1 %) og trusler om bruk av våpen (5 %). I de fleste tilfellene var det mannlige personer det ble brukt fysisk makt overfor, og stort sett var de enten ruset, psykisk syke eller begge deler.

Vold i nære relasjoner

I vår undersøkelse er det flere av de pårørende som også er fornærmede i sakene, det vil si at vi har å gjøre med familievold, *vold i nære relasjoner* – ViNR. Geir Aas (2009, 2014a, 2020) har vært opptatt av ViNR og spør blant annet om dette tydeligere bør utvikles som spesialisering i politiet siden ansatte har uttalt usikkerhet, fortvilelse og maktesløshet rundt dette (2014a). I vår gjennomgang av pensum ved Politihøgskolen ser vi også at dette er temaer som ikke gis mye plass. Aas (2014a) peker også på hvordan betjenter ofte opplever det som vanskelig å vise nødvendig forståelse for – og hjelp til – den utsatte uten selv å vite hva situasjonen betyr for den fornærmede. En voldsutsatt kan oppleve det som problematisk når politiet i avhør reduserer årevis med vold og trusler til et knippe konkrete hendelser for å kunne ta ut en siktelse.

Familievoldshendelser er vanskelig å håndtere, blant annet fordi betjentene som kommer over dem, må håndtere dem der og da og med følelser som veksler mellom medlidenhet,

1 I 2009 satt nesten halvparten som ble satt i politiarrest, lenger enn regelverket tillater.

2 Voldshierarkiet har åtte nivåer: tilstedeværelse, dialog, kommandering, pågrepelse, pepperspray, batong, slag/spark og skytevåpen (Lie & Lagestad, 2011, s. 11).

frustrasjon, oppgitthet, undring, mistro, irritasjon og utilstrekkelighet. ViNR-ofre kan være skeptiske til å anmelde gjerningspersonen (jf. Bakkehaug, 2007, s. 72; Hoyle, 1998), og dette kan bidra til betjentenes ambivalens til de(n) pårørendes rolle som offer. Politiet kan oppleve ofre i ViNR-saker som «medskyldige», «mindre troverdige» eller «motstridige» (Aas, 2009, kap. 8), noe som kan påvirke håndteringen av dem i en pågripelse. Den såkalte nærpelitireformen fra 2016 har dessuten ført til en sentralisering av de spesialiserte ressursene, hvor det blir den lokale (generelle) styrken som må rykke ut ved meldinger om vold i hjemmet. Disse vil ikke bare ha ansvaret for pågripelse, men også for den første fasen i etterforskningsarbeidet ved bevissikring, anmeldelse og opprettelse av straffesak (Aas, 2020, s. 289). Når politipatruljene trer inn i private hjem som følge av en mistanke om vold, må de kommunisere med de involverte og gjøre seg opp en mening om hvorvidt de står overfor «vold», «krangling», «slåssing», «psykiatri», «bråk» eller «ingenting». For de lokale «generalistene» kan dette være vanskelige avveininger. Ifølge Aas (2020, s. 303) vil nærpelitireformens sentralisering av spesialister dermed bidra negativt til adekvat og akutt håndtering av ViNR.

Erfaring og kunnskap i politiet

Det situasjonsbestemte i en akutt pågripelse må ses i lys av politiarbeidet som et praktisk arbeid bestående av en lang rekke ferdigheter som må øves med mengdetrening. Ifølge Aas (2014b) er det mye «de tause, implisitte og personlige kunnskapsformer som de operative ledes av, der sunn fornuft, magesfølelse, intuisjon og improvisasjon råder» (s. 147). Han beskriver overgangen fra studietilværelse til yrkesutøvelse som et «praksissjokk». Hvordan man som betjent tar hensyn til pårørende ved pågripelser, må derfor øves gjennom reelle situasjoner. Politiets lokale erfaringsbaserte improvisasjon der og da vil ha avgjørende betydning for utfall og pårørendes opplevelse. Fordi ulike politibetjenter dermed vil ha ulikt nivå av erfaring med pårørendehåndtering, vil også pårørendes erfaringer med pågripelse og samhandling med politiet i slike situasjoner variere betydelig. Pårørende vil kunne ha gode hjelpere i advokater, barnevern, krisesenter, lege, psykolog og frivillige, men det viser seg at også dette blir tilfeldig og personavhengig (Aljazeera et al., 2022).

Det er uklart om læring gjennom praksis er godt nok innbakt i politiet som organisasjon. Hoel og Bjørkelo (2017) undersøkte dette ved å se på behandlingen av «gråsonesaker» der politiets handlinger har blitt bragt inn for Spesialenheten for politisaker (SE) der dom ikke faller, men hvor SE anmoder om «administrativ behandling». Hoel og Bjørkelo konkluderer med at politiledere er for opptatte av det juridiske, av straffesporet, og at saker der SE ikke domfeller politiansatte, dermed ikke skaper grunnlag for læring og justering av praksis. Politiledere responderer ofte i slike saker ved at «praksis skal strammes inn», en ovenfra-og-ned-reaksjon som Hoel og Bjørkelo advarer mot fordi det kan skape «fravær av engasjement og refleksjon» i organisasjonen (2017, s. 202). Standardiserte retningslinjer ovenfra kan bidra til å redusere den som skal gjøre jobben, til en «ureflektert iverksetter som fratras muligheten til å bruke et godt skjøn» (Finstad, 2014, s. 250).

For å få en oversikt over mer formell opplæring har vi gått gjennom Politihøgskolens pensum³ innen ordenstjeneste, ordensjus og arrestasjonsteknikk. Her er pårørende ikke et vektlagt tema i seg selv, men omtalt innen gruppen «tredjepersoner», som er alt fra familie til forbipasserende og andre i nærheten som kan påvirke politioperativt arbeid (Bråten, 2011). Et unntak er Lagestad (2012), som skriver om oppdrag relatert til «husbråk» som noe

3 Vi har gått gjennom elleve bøker benyttet ved Politihøgskolen i Oslo i årene 2017–2020 (Bråten, 2011; Lie & Lagestad, 2011; Lagestad, 2012; Fredriksen & Spurkland, 2014; Øiseth et al., 2014; Bjerknes & Williksen, 2015; Wegner, 2015; Edvinsen, 2016; Hamremo, 2016; Sunde, 2016; Hoel, 2017).

patruljene sjelden har tid til å forberede seg på, men som må responderes på når melding mottas. Da vil eventuelle fornærmede, barn eller øvrige personer i husstanden være noe politiet må forholde seg til ved ankomst. Her anbefales det blant annet å skille involverte parter ved å gjøre utspørring i ulike deler av boligen og å ta eventuelle barn til side for å skåne dem. Generelt i pensumlitteraturen gis det inntrykk av at tredjepersoner er noe man må være obs på mer som en *forstyrrende faktor* i politiarbeidet enn et *hensynsmoment*. Innen ordensjus er det skrevet lite annet enn at det er viktig å varsle pårørende, og at arrestanten har rettigheter rundt kommunikasjon etc., samt at det framstilles som viktig å informere pårørende til den arresterte dersom situasjonen tillater det, for å minimere bekymring og engstelse (Fredriksen & Spurkland, 2014).

Samhandling som teoretisk perspektiv

Det går fram i gjennomgangen av relevant forskning at politibetjentene etter sin utdanning har opplæring gjennom praksis (Aas, 2014b, s. 147). Dette betyr at læring skjer gjennom såkalte *praksisfellesskap* («community of practice», Lave & Wenger, 1991) med læring gjennom jobbutførelse sammen med kolleger. Slike prinsipper er på ingen måte unike for politiet, men preger de fleste profesjonelle opplærings situasjoner i større eller mindre grad. For eksempel har forskning analysert lignende praksisfellesskap innenfor navigasjon i marinen, piloters arbeid i cockpit og t-banestyring (Heath & Luff, 1991; Hutchins, 1995; Hutchins & Klausen, 1996), som alle preges av etablerte prosedyrer, men også behov for raskt å improvisere i unntakssituasjoner. Studiene betoner alle behovet for kontinuerlig kommunikasjon mellom relevante aktører for å oppnå kompetente «aksjonskollektiv» (Tjora, 2018, s. 100–103).

Da er også begrepene «espoused theory» og «theory-in-use» (Argyris & Schön, 1974) relevante, som henholdsvis beskriver hvordan man *tenker* om og *formulerer* hvordan man utfører handlinger (uttrykt teori), og hvordan utførelse skjer *i praksis* (anvendt teori). Begrepsparet er nyttig fordi det tydeliggjør spriket mellom teori og praksis, som nærmest alltid vil finnes, både i uformelle og profesjonelle sammenhenger. I vår studie vil politiets hensyn til å beskytte seg selv og eventuelle bevis representere *uttrykt teori* (prosedyre eller intensjon), slik det framkommer i intervjuene med ansatte i politiet, hvor de benytter det de kaller *taktiske prosedyrer*, for disse to hensynene. Men fordi situasjoner kan ta uventede vendinger, vil improvisasjon – som *anvendt teori* – måtte avvike fra planlagt taktikk (uttrykt teori).

Derfor er det innenfor politiforskningen en forståelse for at møtet mellom politi og publikum må forstås som *dynamiske sosiale interaksjoner* (Henriksen & Kruke, 2020, s. 11) heller enn som statiske: Politiets intervensjoner vil ikke utspille seg konsistent og uunngåelig mot planlagte utfall (Boivin & Lagacé, 2016, s. 192), men mer som samhandling og forhandling mellom impliserte aktører (Hoyle, 1998, s. 17). Ut ifra dette anvender vi *sosial-interaksjonisme* som perspektiv, som hviler på tre premisser: at mennesker handler mot «noe» på basis av meningene dette «noe» har for dem, at disse meningene utvikles ut fra samhandling med andre mennesker, og at disse meningene håndteres og modifiseres gjennom kontinuerlig fortolkning (Blumer, 1969, s. 2). Et sentralt poeng er at vi konstruerer mening gjennom sosial interaksjon.

Vi betrakter da samfunnet (sosiale situasjoner) som bestående av mennesker som (sam)handler i én eller flere «joint acts», koblede eller felles handlinger (Blumer, 1969, s. 9–10). Også samhandling som innebærer konflikt eller tvang, må oppfattes som koblede, for eksempel mellom en politibetjent, en antatt lovbrøtters og andre som måtte være til stede. Dette innebærer at aktører skaper (eksternaliserer) og forstår (internaliserer) situasjoner gjennom samhandling, og at de også gjennom dette etablerer «typer» av situasjoner: (objektiverte) «sosiale institusjoner» (Berger & Luckmann, 1966). Dette betyr at (sam)handling rutineres til vaner, roller og handlingstyper.

Metode

Studien benytter et *stegvis-deduktivt induktivt* (SDI) forskningsdesign (Tjora, 2021), en stegvis tematisk analyse ved generering av empiri (her: dybdeintervjuer), empirinær koding, kodegruppering og konseptutvikling.

Empirisk materiale og rekruttering

Studien er basert på ti dybdeintervjuer av pårørende av personer som har blitt pågrepet og satt i varetekt, og syv intervjuer av ansatte i politiet (innen operativ tjeneste, jus og barnehus). For Fangers Pårørende (FFP) har stått for rekruttering av pårørende. En kontakt i politiet har stått for rekruttering av fem deltakere fra politiet. Her har vi også benyttet snøballmetoden for rekruttering, da relevansen av barnehuset kom opp gjennom et av de første intervjuene, noe som gjorde at vi inviterte to ekstra deltakere tilknyttet barnehusene.

Pårørende som FFP har invitert til dette prosjektet, har tatt kontakt med FFP fordi de opplevde situasjonen som pårørende som belastende. Utvalget består av partnere, samboere, eks partnere, ekssamboere og foreldre av personer som har blitt pågrepet og fengslet, og hvor dårlige opplevelser knyttet til dette antas å kunne ha motivert for deltakelse i studien. Utvalget er derfor et «ekstremutvalg» som på samme måte som en «ekstremcase» (Flyvbjerg, 2004, s. 128) illustrerer erfaringer fra de mest ytterliggående aspekter ved det aktuelle fenomenet. Vi kan derfor ikke generalisere *på statistisk nivå* – at dette er «de vanlige» eller «gjennomsnittlige» erfaringene fra pårørende – men vi vil generalisere på et konseptuelt nivå, som handler om å identifisere «sentrale trekk ved observasjoner og funn» (Tjora, 2021, s. 272).

Dybdeintervjuer

Intervjuene ble gjennomført digitalt og på telefon og hadde en varighet på 30–60 minutter. Pårørendeintervjuene berørte temaer som familiesituasjon, opplevelser med straffesystemet, opplevelser under pågrepelse og varetekt med vekt på politiets håndtering av pågrepne og de andre til stede, hensyn til barn dersom det var barn til stede, informasjon fra politi og fengsel etter pågrepelse og tilgang til hjelpetilbud eller støtteapparat. Intervjuene med ansatte i politiet omfattet spørsmål om egen rolle i forbindelse med pågrepelse/varetekt, planlegging av pågrepelse, håndtering av andre enn den som skal pågripes, deriblant om det er barn til stede, hvilke vurderinger som gjøres når det gjelder informasjon til pårørende, og hvordan eventuelle andre aktører blir gitt informasjon. En lydopptaker ble benyttet for å ta opp intervjuene i sin helhet.

Databehandling og analyse

Opptakene fra intervjuene ble fullstendig transkribert og anonymisert, og deretter gjennomførte vi en *empirinær koding* ved bruk av programmet HyperRESEARCH. Arbeidet resulterte i 199 koder som vi deretter grupperte i 17 kodegrupper. Vi grupperte også noen av kodegruppene i et ekstra nivå («kodegruppegrupper») og endte opp med 12 kodegrupper. Denne artikkelens 3 analysetemaer (pågripelsen, informasjonsbegrensning, barna) dekker ikke hele studien, men bygger på 7 av disse kodegruppene.

Et viktig poeng med den tematiske analysen er at vi med denne løfter fram temaer som er relevante for problemstillingene på tvers av studiens deltakere, i dette tilfellet på tvers av intervjuer av pårørende og ansatte i politiet. Målet med dette er å se forholdene parallelt fra flere sider heller enn å rendyrke ulike posisjoner som utgangspunkt for analysen.

Etikk og personvern

Ifølge GDPR regnes lydopptak som personidentifiserbar informasjon. Opptak fra intervjuer er derfor gjort på dedikerte Zoom-opptakere som ikke er koblet til internett. Transkripsjonene er anonymiserte, slik at tekstdokumenter for videre analyse ikke inneholder informasjon som kan knyttes til spesifikke personer. Opptakene er slettet etter transkribering.

I denne rapporten analyserer vi detaljerte fortellinger fra vanskelige situasjoner hvor det også kan finnes offentlig innsikt (presseoppslag) i enkelte av hendelsene. Vi har derfor valgt å omtale deltakerne generelt, enten som pårørende (PR) eller ansatt i politiet (PL). Vi har også valgt å forkle kjønn i noen sammenhenger, ikke minst for barn som opprinnelig er omtalt som sønner eller døtre, og vi bruker andre ord for dem og det kjønnsnøytrale pronomenet «hen».

Sosiologisk Poliklinikk er et uavhengig selskap og forholder seg direkte til Datatilsynet og personopplysningslovens artikkel 5, 6 og 9. Studien er gjennomført under dette regimet.

Pågrepelsen

En tydelig trend som kommer til syne i datamaterialet, er hvor belastende de pårørende opplever at pågrepelse av en av sine nære er. Viktige temaer er proporsjonalitet, behandling av pårørende og bevisbeskyttelse.

Proporsjonalitet

Når og hvordan en pågrepelse skal utføres, avhenger av politiets vurdering av hastegrad og mulig trussel mot dem som skal gjennomføre pågrepelsen. Implikasjonene av dette er noe de intervjuede politibetjentene ofte reflekterer over, og de nevner at de innimellom må gå inn i hjem med pårørende og barn til stede, også på kvelds- eller nattetid dersom saken krever det. En betjent informerer om at dette ofte blir møtt med sinne og fortvilelse av pågrepne og pårørende, som opplever dette som unødvendige overtramp:

[De] banket på døra og [den pågrepne] hadde en stor hund som var verdens snilleste. Og [politiet] banket på og bare rev opp døra og kom inn med skjold, batong, el-pistol, og selvfølgelig reagerte [hunden] veldig, men han bet ikke [...], politiet begynte å slå bikkja, [den som skulle pågripes] ble jo livredd og ville forsvare hunden sin, selvfølgelig, men da begynte de å ta ham, og han ble både slått og fikk el-støt, og den leiligheten så ikke ut etterpå. (PR)

Lignende uttalelser går igjen, og flere pårørende har uttrykt mistillit til eller frykt for politiet etter slike hendelser. I noen av tilfellene har de opplevd manglende proporsjonalitet mellom politiets bruk av fysisk makt og forholdene under pågrepelse. En pårørende legger vekt på at hen ikke forsvare den pågrepne, men at politiet med sin overmakt i mannskap og utstyr kunne utvist en mildere framferd under pågrepelsen: Når politiet står «syv-åtte stykker utenfor med skjold, så tenker jeg at de kanskje ikke behøver å være så brutale» (PR).

Opplevelser av overdreven maktbruk formidles av de fleste pårørende i utvalget. Ordet «brutalt» går igjen. Dette kommer også fram under intervjuer med politibetjenter som har erfaring med planlegging og gjennomføring av pågrepelse. De ønsker å benytte så lite makt som mulig og være skånsomme, men forteller at dette ikke alltid er mulig. Det vil avhenge av grad av sinne og motstand fra den som skal pågripes, sakens alvorlighet samt hensyn til egsikkerhet: «Hensyn til mine betjentes sikkerhet vil alltid komme først» (PL).

Pårørendebehandling

Flere pårørende har hatt vonde opplevelser med politiet, oppfattet dem som lite hjelpsomme og nedlatende eller fått lite informasjonen om hva som skjer videre. Det er ikke kun politiets fysiske adferd under pågrepelse som påvirker de pårørende, men også hvorvidt de føler seg respektert, ivaretatt og informert:

Jeg satt i morgenkåpe, for jeg satt og så på TV, og plutselig ringer det på døra, så stormer seks politimenn inn døra og forteller meg ikke noen ting, de bare lurer på hvor min mann er, og jeg sier at han ligger i senga og sover. Og de løper bare opp på soverommet, og jeg ble liksom sittende i stua [...], og de fortalte meg ingenting [...], den beskjeden jeg fikk, var liksom at «glem [familiemedlem 1], glem [familiemedlem 2], bare få pakket tingene [til den pågrepne] og sett dem på trappa og hold dere unna». (PR)

Opplevelsen av at politiet pågriper en person og etterlater pårørende uten noen informasjon eller forklaring eller uten at pårørende kontaktes om en gjennomført pågrepelse eller varetektsfengsling, medfører både bekymring hos og merarbeid for de pårørende. I Norge har befolkningen høy tillit til politiet, og troen på at politiet er til hjelp for dem som trenger det, står sterkt. Pårørende forventer en støttende rolle fra politiet i tråd med dette, men kan oppleve pågripelsen som traumatisk og lite hensynsfull.

Bevisbeskyttelse

Mangelen på informasjon fra politiet samt at den pågrepne skjermes fra pårørende og familie under og etter pågrepelse, forklares gjennom intervjuer med politiet som del av en politifaglig vinkling hvor den pårørende kan være delaktig: «[Det kan jo være] mistanker om at den pårørende kan ha vært involvert, og da [opplever] vedkommende seg plutselig [som] en mistenkt person. [...] Hele greia er at vi ikke vil at de skal forspille bevis» (PL). Politiets tilnærming skal ta hensyn til en mulighet for at en pårørende kan være medsamsvoren eller et uromoment som kan komme til å skjule eller ødelegge bevis. En av de ansatte i politiet forteller at de gjerne ønsker å vite på forhånd om det for eksempel bor barn i huset til den de skal pågripe, og må planlegge aksjonen deretter, selv om dette er noe betjenten sier ikke alltid er oppnåelig grunnet sakens alvorlighet og hastegrad: «Hensyn til familie og hensyn til barnas beste skal jo være med som et tema i alle de vurderingene vi gjør, men det er klart at det er noen ganger det havner mer i bakgrunn enn andre ganger» (PL). Et gjennomgående trekk er spennet mellom pårørendes opplevelse av overdreven maktbruk og politiets behov for effektivt å pågripe den mistenkte og sikre både bevis og eget personell.

Et annet moment som oppleves som belastende for de pårørende, er ransakelse av eiendom og eiendeler og spesielt situasjoner hvor ransakelse finner sted uten at det blir presentert en grunn til dette. Pårørende kan oppleve ransakelsen som unødvendig, som da politiet kom «uten ransakelsesordre, med narkotikahund til stede» etter varsel om en slåsskamp som «helt ute av proporsjoner» (PR). En annen opplevde at politiet iverksatte ransakelse uten at hen ble forklart hvorfor deres bosted ble ransaket, og opplevde en form for kafkask følelse av å måtte sitte og se på at politiet «begynte å rote rundt i tingene våre, [og] de tok bilder, både i stue og kjøkken, de var overalt i huset» (PR).

Informasjonsbegrensning

Begrensede informasjonsstrømmer er et betydelig problem. Pårørende lever i uvisse om hva som har skjedd med den pågrepne, og må i tillegg oppkonstruere anstendige fortellinger

for venner og bekjente. Fra politiets side krever hensyn til etterforskning at informasjon begrenses.

Å ikke vite

Den største belastningen de pårørende opplever etter pågripelse, synes å være knyttet til mangel på informasjon. Det skaper frustrasjon når de selv ikke vet hva som skjer, og ikke minst når de også må ta ansvar for å informere familiemedlemmer og snakke med egne barn. Beskrivelser av slike situasjoner finner vi i mange av de pårørendes fortellinger, at det «gikk uker og måneder der vi ikke skjønnte noen ting» (PR), at «det måtte være feil» (PR) eller «hørtes merkelig ut» (PR). Mange pårørende opplevde å få lite hjelp fra politi og rettsvesen når de forsøkte å kontakte disse instansene via telefon, ofte for å etterspørre informasjon om en person som var blitt pågrepet. Problemene er mangfoldige.

Noen oppfatter politiet som «en mur» som beskyttes av politiets taushetsplikt. En pårørende opplevde å ikke bli kontaktet om en ekspartner med felles barn før en måned etter pågripelsen: «Ingen ringer og sier ifra. [...] Er han død? Lever han? Har han krasjet? [...] Det er ingen som sier noen ting da» (PR). Mangel på informasjon skaper problemer for de pårørende, som står svar skyldig overfor familie, venner og andre. Ulike pårørende beskriver «kaos» og lite velvillighet fra politiet: «Vi var like forvirra, alt var bare helt kaos, og vi nådde ikke fram noen plass uansett hvor vi ringte, hos politiet ble vi bare frekt avvist, og så hang [politiet] seg på dette med taushetsplikt» (PR).

Vi var så desperate at vi kjørte til den byen han var arrestert i, og banket på døra på politihuset der og gikk inn og spurte om de kunne fortelle noe. [...] Så da følte vi at [politiet] fant på nye argumenter hele tiden for at de ikke kunne si noe til oss. (PR)

Ikke minst har mange opplevd at de ble «straffet som pårørende». Ulike utfordringer skaper psykiske belastninger for de pårørende, som må innfinne seg med ulike hendelser og aksjoner fra politiets side. Pårørende opplever å bli stående igjen med mye ansvar for forhold som er knyttet til den pågrepne, med utfordringer på en rekke ulike plan: Ingen andre enn pårørende er tilgjengelige i den frie hverdagen for å håndtere praktiske ting (økonomi, bolig, kjæledyr etc.) etter at den pågrepne er satt inn og ute av stand til å ta vare på sine anliggender. De opplever å bli behandlet som kriminelle og sitter med dårlige opplevelser som tærer på mentalt: «Så jeg spurte politiet om det var noen jeg kunne prate med som kunne [hjelp meg å finne ut] hvordan jeg skulle håndtere situasjonen. [...] De hadde ikke peiling» (PR).

Barnefaren er satt i fengsel på innsida, og jeg er satt i fengsel på utsida. Det er nesten bedre å være på innsida, for han er der og har en celle, og jeg er på utsiden og har alt det andre. Så han slipper egentlig billig unna. (PR)

Oppfattelsen av at den fengslede «slipper billig unna», tydeliggjør opplevelsen av å stå med alle forpliktelser og bekymringer utenfor murene, mens den fengslede ikke får gjort noe med sine praktiske og administrative oppgaver. Pårørende opplever også at innsatte familiemedlemmer ikke får den medisinske og psykologiske hjelpen de trenger for å lide minst mulig under oppholdet og klare seg best mulig når fangen slippes fri. En av deltakerne var fortvilet over fengslingen av en ekspartner:

Det var grusomt, rett og slett, for jeg var et offer samtidig som jeg var nærstående, jeg bryr meg ikke veldig om ham, men jeg var interessert i hvor han var, og hva slags hjelp han fikk. [...] Jeg syns ikke det hjelper å sette ham i fengsel, for da kommer han ut, og så er det samme ulla igjen. (PR)

Flere av deltakerne i vår studie er både offer og pårørende i samme sak. Dette medfører stor belastning. Det å stå alene eller å falle utenfor støtteapparater gjennom å inneha to «roller» i saken oppleves som ubehagelig. Samtidig som den pårørende i sitatet ovenfor «ikke bryr seg om» den fengslede, uttrykker hun et ønske om at den fengslede får adekvat hjelp.

Hemmelighold

Et spesifikt moment som vektlegges av flere av de pårørende, er belastningen på familielivet som etterfølger en arrestasjon eller fengsling. De sliter med hvordan (eller om) de skal fortelle andre i familien om situasjonen, og om behovet for å måtte lyve for andre familiemedlemmer når den innsatte ikke ønsker at andre skal vite om fengslingen. Å opprettholde forklaringen om «en lengre ferie» representerte en stor mental byrde for den pårørende, som måtte jobbe hardt for å holde fasaden oppe for dem som interesserte seg for den innsatte. Hemmelighold går ut over familierelasjoner ved at man da vil unngå visse familiesituasjoner hvor det blir krevende å opprettholde fasaden: «Det ble jo sånn at jeg ikke dro [til mor] så mye, for jeg orket ikke spørsmålene fra [henne] hele tiden» (PR). Å måtte skjermes to liv, både eget og den innsattes, beskrives som krevende, ikke minst på sosiale medier.

Dette er belastende for de pårørende som må vie tid og energi til å opprettholde et «ansikt utad» overfor den innsattes familie og venner. Samtidig oppleves en annen form for belastning blant de pårørende som opplever å *ikke* kunne gi nok informasjon eller besvare spørsmålene barn, familie og venner kommer med. En pårørende med barn med den innsatte trakk fram hvor vanskelig det var med spørsmål om fengselet, om alt mulig, om faren «hadde dyne og pute», osv. Og barnet sov dårlig om natta og måtte «etter hvert ha sovemedisin» (PR). For barnets del er det naturligvis et stort behov for informasjon om hvordan forelderen som sitter i fengsel, har det. At barnet er opptatt av alle slags detaljer, setter også den voksne pårørende i en knipe ved å ikke å kunne tilfredsstille barnets helt naturlige informasjonsbehov.

Rollen som den eneste som vet (i alle fall noe), skaper en form for ensomhet i situasjonen, og pårørende forteller at det hadde vært fint å ha noen andre i samme situasjon man kunne delt erfaringer, tanker og følelser med.

Etterforskningshensyn

Politiets hensyn som påtalemyndighet er først og fremst rettet mot å sikre bevis – å unngå «bevisforspillelse» – helt til rettssaken er satt. Dersom pårørende har kontakt med den pågrepne, anser politiet at viktige bevis kan gå tapt: «Er det en sak der det er fare for bevisforspillelse, at vi skal hjem for eksempel til vedkommende, da er vi veldig restriktive for om vedkommende skal ta kontakt med noen andre enn sin egen forsvarer» (PL). Politiets taktiske prosedyrer innebærer restriksjoner for den pågrepnes kontakt med pårørende. Selv om det oppleves som vanskelig for pårørende, er dette hensiktsmessig og nødvendig fra politiets side. Målet er å få riktig dom i enhver straffesak og at informasjon som pårørende får tilgang til, ikke skal bidra til bevisforspillelse. Videre forteller en politibetjent om prioriteringene som gjøres når det gjelder deling av informasjon, for

eksempel at pårørende (også barn) ikke kan ha kontakt med den pågrepne dersom de skal avhøres uka etter.

Hensynet til etterforskning av saken er det som har første prioritet hos politiet, å sørge for at bevisene forblir intakte fram til den pågrepne har fått en dom eller blir frikjent. Håndteringen av pårørende i denne fasen har ifølge en av de politiansatte ikke vært et tema i opplæring eller instruksjer.

Barna

Enkelte informanter i vårt materiale, både pårørende og politi, har erfaringer med pågrepelse med barn til stede. Dette er et viktig tema i vår studie, siden barn som pårørende – og da som regel barn av den pågrepne – vil kunne bli skremte og urolige av situasjonen. Avhengig av alder og relasjon til den pågrepne vil barn ha ulike forutsetninger for å forstå hva som er grunnlaget for en pågrepelse, hva det faktisk innebærer, hvordan den pågrepne blir ivaretatt, og hva som skal skje videre.

Det er utvilsomt en rekke vanskelige opplevelser som våre informanter og deres barn har opplevd. Dette ser ut til å være knyttet til flere forhold. For barnet kan det handle om:

- å ikke skjønne hva som skjer, når politiet plutselig står på døra
- å være bekymret for den pågrepne når hen blir borte fra hjemmet i lengre tid
- å finne ut hva man skal fortelle til venner og andre som enten har vært vitne til situasjonen eller er nysgjerrige

For andre i familien, ikke minst når en forelder er pågrepet, vil den andre forelderen måtte forsøke å forklare

- hva som har skjedd,
- hva som er årsak til pågripelsen, på en lett forståelig måte, og
- hva som skal skje videre.

Det går fram av vår analyse at en rekke ulike situasjoner (av naturlige grunner) blir håndtert på ulike måter. Det går også fram at det synes å være litt vilkårlig hvordan situasjoner blir håndtert. På den annen side fortelles det om en positiv utvikling i politiets arbeid når det gjelder hensyn til barn.

De pårørende i vårt materiale som har hatt barn til stede ved pågrepelse, forteller om et stort spenn i erfaringer. En pågrepelse vil ofte komme brått på for dem som er i huset når politiet kommer på døra. En av de pårørende opplevde at politiet sto «i full uniform med våpen i hendene og pekte på henne da hun kom ut fra badet sammen med et barn» (PR). Det viser seg også at erfaringer fra pågrepelse kan sitte lenge igjen som en traumatisk opplevelse som kan bli sittende «i kroppen» (PR) også etter at barnet vokser til.

Det kommer fram at opplevelsen av å få faren arrestert sitter i over mange år, og ikke bare selve opplevelsen, men også det å miste en del av familien. Det kan være vanskeligere når barna er eldre og forstår mer, når de kan trenge en mer reell forklaring på hva eksempelvis far i familien har gjort som ikke var lov, som begrunnelse for at politiet måtte ta ham med seg.

Samarbeid mellom aktører

Ansatte i politiet forteller at de kan involvere barnevernvakta dersom de har kunnskap om at barn vil være til stede ved en planlagt pågrepelse. De kan bistå politiet «for å ivareta

barnas situasjon og om nødvendig ta dem med seg» (PL). Bruk av uniformerte eller sivilkledde politifolk vurderes i hver enkelt situasjon:

Vi prøver å ha en så sivil tilnærming som mulig, og det har noe med type sak og sånn [å gjøre]. Er det for eksempel snakk om vold i nære relasjoner eller vold mellom ektefeller [...], så har vi forståelse for at unger kan oppleve det som trygt at det er uniformert politi som kommer og ordner opp i det trusselbildet de lever i. (PL)

I situasjoner med vold i familien kan krisesenter beskytte den voldsutsatte og barna. Om barna må flytte fra hjemmet, vil det også være viktig å informere skoler eller barnehager om grunnen til at de blir borte i en periode:

Er det forhold i hjemmet som tilsier at far eller mor er voldelig mot barn eller andre parter i familien, så er det kanskje viktig at vi drar inn krisesentret og spør mor eller far «er det ønskelig å dra til krisesentret for å få hjelp der» [...], og hvis det er noe som angår barn, så vil jo skoler få informasjon om for eksempel hvorfor barnet er borte i dag. (PL)

Selv om det går fram at politiet forbereder seg, for eksempel ved at de tar kontakt med barnevernvakta, er det tydelig at de ikke kan være forberedt på alle eventualiteter «der og da».

Barnets innsikt

Ut over selve pågripelsessituasjonen har barna behov for å forstå hva som skjer, og hva som skal skje. En av de pårørende forteller at det kunne være vanskelig etter at barnevernet hadde dratt, og hun fikk spørsmål fra barnet om politiet ville gjøre «med pappa sånn som de gjør med fanger på film» (PR), med brød og vann på glattcelle og så videre. Hun savnet å kunne vite mer om situasjonen for å kunne fortelle barnet sitt hvordan faren faktisk hadde det etter arrestasjonen. Ved henvendelse til politiet fikk hun tilbakemelding om at dette ikke var «noe de brukte å snakke med unger om, hvordan foreldre hadde det i fengsel, det var ikke politiet sin jobb».

Hun forteller om stor forskjell på fengslene og at det var godt for barnet å vite mer om det, om faren ble slått, eller om de var snille med ham, om han fikk mat og så videre. Også barnehusene⁴ vil formidle til barn, ved bilder og lignende, «hvordan en dag i fengsel arter seg, på en måte som små barn kan håndtere» (PL). Et annet forhold er knyttet til rus og voldelig adferd. Det kan være vanskelig for et barn å skjønne hva som for eksempel skjer under ruspåvirkning. Den pårørende forelder vil møte utfordringer når det gjelder hvordan man skal snakke med et barn om dette, og hvordan man skal forklare hva som skjer når et familiemedlems kriminelle handlinger er knyttet til rus.

En av de pårørende har gjennom en årrekke opplevd mange pågripelser og forteller at hun ikke har opplevd spesielle hensyn til barn til stede unntatt i det siste, hvor barnevernet har kommet på banen. Hun forteller at den innsatte (far på perm) kom uanmeldt, men hun fikk ringt politiet, som kom raskt uten å få tak i vedkommende, som greide å komme seg unna. Politiet tilkalte barnevernvakta, som kom og snakket med pårørende og hennes datter: «Så det skal politiet ha ros for, for det var veldig betryggende for meg også, og da fikk jeg hjelp til å vite

4 Statens barnehus er et tilbud til barn og ungdom som kan ha vært utsatt for eller vært vitne til vold eller seksuelle overgrep, og der det foreligger en politianmeldelse. Det finnes 11 slike i Norge opprettet som modell fra 2007 og organisert under politiet for å koordinere og tilrettelegge avhør og eventuelle rettsmedisinske undersøkelser av barn under 18 år og voksne over 18 år med spesielle behov samt sikre at disse gruppene får oppfølging eller behandling i etterkant.

hvordan jeg kan snakke med en [tiåring] om det her, hvordan jeg skal forklare» (PR). Samtidig er det saker hvor heller ikke barnevernet lykkes i å formidle hva som faktisk skjer, «for eksempel om alvorlige hendelser som drap mellom barnas foreldre, men har forkledd den faktiske hendelsen for å skåne barna» (PL). De ansatte på barnehuset har blant annet som oppgave å snakke med barn som enten har vært vitne til en hendelse, eller som man mistenker kan ha viktig informasjon om den pågrepne personen. Det kan være krevende for et barn å høre om foreldrenes handlinger, her fra en av de ansatte i barnehuset:

Det er en ukomfortabel situasjon for barnet. Noen barn kommer til oss uten å vite noen ting om selve saken før vi spør dem om det. [...] Det har gjort at de rett og slett er i sjokk og ikke tror på oss. Vi forteller det så skånsomt som mulig, men de er jo veldig redde. (PL)

Etableringen av barnehusene er positivt for bedre å kunne ta vare på barn blant annet i avhør. Det går fram fra flere at det «i det siste» har vært bedre håndtering fra politiets side, og at de blant annet oftere bringer inn barnevernvakt.

I vårt materiale er det flere tilfeller hvor pårørende er de fornærmede. I disse tilfellene kan barna ha opplevelser som også vil være viktige for politiets etterforskning, men det varierer hvorvidt barna blir fortalt om hva som skjer, og i hvilken grad de får uttale seg til politiet om egne opplevelser. Prioriteringen av etterforskning kan også føre til at barn blir sittende for seg selv. En av mødrene forteller:

Så tok de meg inn i et rom, og så satte de [barnet mitt] til å leke, alene, mens de avhørte meg, [...] egentlig ble ingen av oss ivaretatt på det viset [...]. Og etter jeg var avhørt, var de veldig opptatt av å sikre bevis [hjemme]. Så det var jeg som ble stående etterpå og ta vare på [barnet mitt] og finne ut hva jeg skulle si, [hen] var bare [i barnehagealder]. [...] Jeg ble veldig overlatt til meg selv. (PR)

Når det gjelder opplæring av politiet, er dette noe det burde vært økt oppmerksomhet om, ifølge en av de ansatte i politiet, at barnets beste i større grad også bør være relevant for domfellelse i retten. Barnehusene er viktige, men også andre aktører, som helse, barnevern og lege, brukes til oppfølging.

Diskusjon: Samhandlingsvakuum og strukturelle hull

Hvordan politiet agerer i en pågripelse og oppleves av pårørende, vil representere to varianter av *anvendt teori* (handling og opplevelse av handling): politiets *opplevelse-handling* og pårørendes *opplevelse-handling*. I lys av Argyris og Schön (1974) kan vi forvente en viss sammenheng mellom taktiske prosedyrer (som uttrykt teori) og politiets opplevelse-handling (som anvendt teori): Politiet vil handle ut fra intensjoner. Videre vil politiets handling der og da for å sørge for en effektiv pågripelse påvirke pårørendes opplevelse-handling, som der pårørende blir bedt om å «holde seg unna». Spørsmålet er da hvordan forholdet er mellom pårørendes opplevelse-handling (deres anvendte teori) og hvordan de tenker at *ting gjøres* (deres uttrykte teori).

I analysen kommer pårørendes uttrykte teori fram i hvordan de forventer å bli behandlet av politiet, nemlig at de blir respektert, støttet og informert heller enn avvist og behandlet som kriminelle. Imidlertid følger det av politiets uttrykte og anvendte teori og deres makt til å *definere situasjonen* at pårørendes anvendte teori må bli å følge politiets pålegg og holde seg unna. Når politiet også holder informasjon unna i tiden etter pågripelse for å beskytte bevis, oppstår det en tydelig frikobling mellom de pårørendes anvendte teori (å måtte følge politiets pålegg) og deres uttrykte teori (å forvente respekt og informasjon).

	politiet	pårørende
espoused theory (uttrykt teori)	beskytte bevis og eget personell ved taktiske prosedyrer	forvente å bli informert og behandlet med respekt og ikke som kriminell
theory-in-use (anvendt teori)	sørge for effektiv pågripelse, holde pårørende unna	følge politiets pålegg der og da

Figur 1. Forhold mellom politiets og pårørendes uttrykte og anvendte teori.

I figur 1 viser vi hvordan politiets uttrykte teori påvirker deres anvendte teori, og hvordan dette igjen påvirker pårørendes anvendte teori (å følge politiets instruksjer). Pårørendes uttrykte teori (forventet respekt etc.) blir isolert fra situasjonen og gjort irrelevant. Sett fra pårørendes perspektiv vil frikoblingen mellom forventning (uttrykt teori) og hva som skjer under pågripelse (anvendt teori), bli en kilde til frustrasjon, noe som kommer godt fram i vår analyse.

Politiets prioriteringer ved både pågripelse og varetekt handler om egen sikkerhet og bevissikring. Pårørende havner da i et «samhandlingsvakuum» der de holdes unna for å ikke kunne forstyrre pågripelse/fengsling som *institusjonalisert samhandlingstype* mellom politi og mistenkt og ingen andre (jf. Berger & Luckmann, 1966; Blumer, 1969). Når politiet handler ut ifra typifiseringen av far som mistenkt, er det rollen som mistenkt som inngår i denne typen samhandling («joint act»). Rollene partner og barn frakobles fordi de ikke er relevante for rolleparet mistenkt–politi, selv om farsrollen er relevant for rolletriaden mor–far–barn.

Pårørende av pågrepne/innsatte faller dermed utenfor relevante deltakerkategorier i dette samhandlingsfeltet og står dermed uten en institusjonalisert ramme for samhandling. Vi har valgt å tenke på dette som et *samhandlingsvakuum* fordi pårørende i vår analyse ikke synes å være institusjonalisert (standardisert) inn i rammer for handling eller hensyn. Tilsvarende er det den varetektsfengslede som tas hensyn til når det gjelder personvern, mens familien til vedkommende i liten grad er relevant inntil avhør og eventuell mistanke om medvirkning.

En viktig side ved det sosial-interaksjonistiske perspektivet er tanken om at samhandling skaper strukturer ved stabilisering/institusjonalisering. Samhandlingsvakuum skaper derfor «strukturelle hull» der pågripelse og varetektsfengsling er strengt regulert ved lov (altså struktur), mens pårørende synes å være overlatt til alt annet enn struktur (det tilfeldige, personlige og improvisatoriske). Det strukturelle nivået (juss og politiets status som statlig voldsmonopol) som grunnlag for politiarbeid bidrar til en mektig og ubestridt rolle i samhandlingen med andre, ikke minst tydelig ved brutale pågripelser.

Vi betrakter politiets arbeid som preget av praksisfellesskap (Lave & Wenger, 1991; Aas, 2014b), noe som innebærer «perifer deltakelse», at kolleger lærer ved å følge med på hverandre rent fysisk (ved handling og bevegelser) og ved kommunikasjon (språk, kroppsspråk og tegn). Et behov for å framstå enhetlig kan føre til at betjenter kan la være å gripe inn mot en kollega som synes å være unødig brutal. På den annen side innebærer det også en mulighet for, rent praktisk og lokalt, å endre tilnærmingen til pårørende over tid og institusjonalisere andre samhandlingstyper. Å redusere samhandlingsvakuum må derfor skje innenfor politiets praksisfellesskap over tid, hvor rolleparet mistenkt–politi i flere sammenhenger utvides til rolletriaden mistenkt–politi–pårørende. Dette handler da om en *utvidet årvåkenhet* i politiets

praksis. At bedre håndtering av barn både er opplevd og dokumentert (Bakketeig et al., 2021), antyder en slik praksisdreining over tid. Reparasjonen av strukturelle hull skjer på et annet nivå, og vi ser en utvikling på dette feltet blant annet gjennom fornyede retningslinjer for politiets møte med barn (Politidirektoratet, 2022) iverksatt 1. januar 2023 med vekt på barnefaglige prinsipper (trygghet, forståelse, forutsigbarhet og involvering). Dette belyser behovet for strukturelle endringer ovenfra (tetting av strukturelle hull) og praksisendringer nedenfra (begrensning av samhandlingsvakuum) for vedvarende endring over (lang) tid.

Institusjonaliserte samhandlingsvakuum og strukturelle hull kan forklare pårørendes utfordrende opplevelser som noenlunde stabile over tid og bidra til å konkretisere sammenhengen mellom livskvalitet, helse og samhandling. Mer generelt kan sammenhengen mellom samhandlingsvakuum og strukturelle hull avdekke og forklare tapt velferd der individer og grupper overlates til seg selv. Pårørende av pågrepne representerer et av mange eksempler på «left behinds» i samfunnet. Studier av samhandlingsvakuum og strukturelle hull i flere caser kan være teoretiske ressurser for konkret arbeid mot et mer inkluderende og sosialt bærekraftig samfunn.

Takksigelser

Artikkelen bygger på en studie initiert av organisasjonen For Fangers Pårørende og er finansiert av Stiftelsen Dam. Savana Aljazaeri har vært prosjektleder ved Sosiologisk Poliklinikk, og Nina Morseth Lauritzen har vært kontakt ved FFP. I tillegg til forfatterne har Andrea Løver, Lina Naoroz Bråten, Aleksander Haukø Haugen, Runa Woll Reinholdtsen, Rakel Sørhaug, Nora Dyrdal Ellingsen og Gaute Skrove, alle ved Sosiologisk Poliklinikk, bidratt i studien. Vi vil takke alle disse bidragsyterne og pårørende og ansatte i politiet som har stilt opp i intervjuer. Vi takker også anonyme fagfeller og redaktør for *Nordisk tidsskrift for livskvalitet og bærekraftig velferdsutvikling* for nyttige innspill til revisjon av artikkelen.

Referanser

- Aljazaeri, S., Mostad, M. R. & Tjora, A. (2022). *Pårørendes opplevelser av pågripelse og varetekt* (Rapport 22-1). Sosiologisk Poliklinikk.
- Argyris, C. & Schön, D. (1974). *Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness*. Jossey Bass.
- Bakkehaug, L.-T. (2007). *Hadde jeg vinger...: En kvalitativ studie av mishandlede kvinners bruddprosess* [Masteroppgave]. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Bakketeig, E., Stefansen, K., Andersen, L. C. & Gundersen, T. (2021). *Evaluering av Statens barnehus 2021* (NOVA-Rapport 1/22). Velferdsforskningsinstituttet NOVA, OsloMet.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor Books.
- Bjerknes, O. T. & Williksen, E. (2015). *Politirapport* (4. utgave): Forlaget Vett og Viten.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. University of California Press.
- Boivin, R. & Lagacé, M. (2016). Police Use-of-Force Situations in Canada: Analyzing the Force or Resistance Ratio Using a Trichotomous Dependent Variable. *Police Quarterly*, 19(2), 180–198. <https://doi.org/10.1177/1098611115613953>
- Bråten, O. A. (2011). *Håndbok i konflikthåndtering: Forebygging av trakassering, trusler og vold*. Høyskoleforlaget.
- Condry, R. & Minson, S. (2021). Conceptualizing the effects of imprisonment on families: Collateral consequences, secondary punishment, or symbiotic harms? *Theoretical Criminology*, 25(4), 540–558. <https://doi.org/10.1177/1362480619897078>
- Edvinsen, K. (2016). *Ordenstjeneste*: Forlaget Vett og Viten.
- Finstad, L. (2014). Det konfliktfylte politiarbeidet. I I. P. Larsson, H. O. I. Gundhus & R. Granér (Red.), *Innføring i politivitenskap* (s. 229–254). Cappelen Damm Akademisk.

- Flyvbjerg, B. (2004). Five misunderstandings about case-study research. *Sosiologisk tidsskrift*, 12(2), 117–142. <https://doi.org/10.18261/issn1504-2928-2004-02-02>
- Fredriksen, S. & Spurkland, K. (2014). *Ordensjuss*. Gyldendal Juridisk.
- Hamremoens, E. (2016). *Kriminalteknikk: Første enhet på åstedet* (2. utgave). Gyldendal Juridisk.
- Hamsund, H. & Sandvik, A. B. (2009). *Utenfor muren: En håndbok for deg som er pårørende*. For Fangers Pårørende (FFP).
- Heath, C. & Luff, P. (1991). Collaborative activity and technological design: Task coordination in London Underground control rooms. Paper presentert på konferansen ECSCW 91.
- Henriksen, S. V. & Kruke, B. I. (2020). The Force Continuum: Prevalence and Characteristics of Police Use of Coercive Force. *Nordic Journal of Studies in Policing*, 7(1), 5–22. <https://doi.org/10.18261/issn.2703-7045-2020-01-02>
- Hoel, L. (2017). *Politiarbeid i praksis*. Universitetsforlaget.
- Hoel, L. & Bjørkelo, B. (2017). «Kan det være godt politiarbeid?» En undersøkelse av erfaringslæring av gråsone-saker. *Nordisk politiforskning*, 4(2), 187–210. <https://doi.org/10.18261/issn.1894-8693-2017-02-06>
- Horn, T. (2016). Ytring – Fengsling: Fremstillingsfristen er 48 timer – ikke tre dager. *Tidsskrift for strafferett*, 15(1), 1–5. <https://doi.org/10.18261/ISSN0809-9537-2015-01-01>
- Hoyle, C. (1998). *Negotiating domestic violence. Police, Criminal Justice, and victims*. Oxford University Press.
- Hutchins, E. (1995). *Cognition in the Wild*. MIT Press.
- Hutchins, E. & Klausen, T. (1996). Distributed Cognition in an Airline Cockpit. I Engeström & Middleton (Red.), *Cognition and Communication at Work* (s. 15–34). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139174077.002>
- Lagestad, P. (2012). *Kommunikasjon og konflikthåndtering*. Gyldendal Akademisk.
- Lauritzen, N. (2020). *Familiesamtaler i fengsel*. VID vitenskapelige høyskole.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press.
- Lie, L. L. & Lagestad, P. (2011). *Arrestasjonsteknikk*. Gyldendal Akademisk.
- Politidirektoratet. (2022). *Nasjonal retningslinje for politiets møter med barn*. Politidirektoratet. <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/nasjonal-retningslinje-for-politiets-moter-med-barn.pdf>
- Smith, M., Naustdal, J. & Precht-Jensen, Ø. (2011). Advokatforeningens årstale 2010: Varetekt – rettsstatens akilleshæl. *Kritisk Juss*, 37, 32–48. <https://doi.org/10.18261/issn2387-4546-2011-01-03>
- Smith, P. S. (2014). *When the Innocent are Punished*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137414298>
- Sunde, I. M. (2016). *Datakriminalitet: En fremstilling av strafferettslige regler om datakriminalitet*. Fagbokforlaget.
- Tjora, A. (2018). *Hva er fellesskap*. Universitetsforlaget.
- Tjora, A. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (4. utg.). Gyldendal Akademisk.
- Wegner, R. B. (2015). *Strafferett: Spesiell del* (2. utgave): Forlaget Vett og Viten.
- Øiseth, O. V., Vindenes, V., Sundvoll, A., & Kjeldsen, T. (2014). *Tegn og symptomer på misbruk av narkotika eller andre rusmidler*. Forlaget Vett og Viten.
- Aas, G. (2009). *Politiinngrep i familiekonflikter: en studie av ordenspolitiets arbeid med familiekonflikter/familievoldssaker i Oslo*. Universitetet i Oslo.
- Aas, G. (2014a). Familievold som et spesialfelt i politiet? *Nordisk politiforskning*, 1(1), 58–82. <https://doi.org/10.18261/issn1894-8693-2014-01-06>
- Aas, G. (2014b). Politipraktikere og deres syn på politiutdanningen. *Nordisk politiforskning*, 1(2), 124–148. <https://doi.org/10.18261/issn1894-8693-2014-02-03>
- Aas, G. (2020). Familievolden i politireformen. *Nordic Journal of Studies in Policing*, 7(3), 286–305. <https://doi.org/10.18261/issn.2703-7045-2020-03-07>